

POLITIZAREA CERCETĂRILOR ISTORICE ÎN DOMENIUL ETNO-NAȚIONAL ÎN A DOUA JUMĂTATE A ANILOR '70 AI SECOLULUI AL XX-LEA DIN RSS MOLDOVENEASCĂ

CZU: 94(478):39

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.23.3-70.13>Doctorandă **Natalia MOROI**

E-mail: nice.venger2@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0450-7626>

Universitatea de Stat din Moldova

THE POLITICIZATION OF HISTORICAL RESEARCH IN THE ETHNO-NATIONAL AREA IN THE SECOND HALF OF THE '70s OF THE 20th CENTURY IN MSSR

Summary. In the '70s of the last century, a new research direction appeared in the MSSR historiography, which tried to reveal a certain role of Romanized population in the ethnogenesis process in the East of Carpathian Mountains. The exponent of this point of view was archaeologist Ion Hâncu (21.07.1931–24.05.2003). But the local "scientific" forces (N. Mohov, V. Zelenciuc, etc.), with a pro-Russian and anti-Romanian orientation, did everything possible to prevent Hâncu's opinion from being promoted, and he was excluded from the ranks of researchers. On August 22, 1977, N. Mohov wrote a letter to B.A. Ribakov, director of the Institute of Archaeology of the USSR Academy of Sciences. The answer of B. Ribakov from October 13, 1977 is currently known, in which Hâncu's concept is appreciated as „anti-Slav”, it „exaggerating the role and importance of Romanic ethnic element” on the area of Pruto-Nistru interfluve, the author being accused of anti-Slav, ideologically „vicious” concepts and lack of professionalism. B.A. Ribakov's letter clearly points out that „until the XIVth century, there is no evidence of any significant East Romanic population” and that one of the peculiarities of „Moldavian nation formation is a close contact and mixing of Voloche population with the native Old Russian population”, which „differentiates ... Moldovans from Romanians and the other East-Romanic peoples”. As a consequence of these concerted actions of scientific authorities of the USSR and the MSSR, Ion Hâncu was removed from the position of head of the Archaeology Department within the MSSR Academy of Sciences, and his monograph, which was to appear in 1978, was taken out of printing.

Keywords: MSSR, ethnogenesis, Ion Hâncu, Romanized population, pro-Russian and anti-Romanian orientation, "anti-slav", Pruto-Nistru interfluve, ideology.

Rezumat. În anii '70 ai secolului trecut, în istoriografia din RSS Moldovenească se profila o nouă direcție de cercetare care încerca să prezinte și un anume rol al populației romanizate în procesul de etnogeneză de la est de Carpați. Exponentul acestui punct de vedere a fost arheologul Ion Hâncu (21.07.1931–24.05.2003). Dar „forțele științifice” de orientare prorusă și antiromânească de la fața locului (N. Mohov, V. Zelenciuc ș.a.), au făcut tot posibilul ca opinia lui Hâncu să nu fie promovată, iar autorul exclus din rândul cercetătorilor. La 22 august 1977, N. Mohov se adresa cu o scrisoare către B.A. Ribakov, directorul Institutului de Arheologie al Academiei de Științe a URSS. Actualmente este cunoscut răspunsul lui B.A. Ribakov din 13 octombrie 1977, în care conceptul lui I. Hâncu este apreciat drept „antislav” pe motiv că „exagerează rolul și importanța elementului etnic romanic” pe teritoriul interfluviului pruto-nistrean, autorul fiind învinuit de viziuni „vicioase din punct de vedere ideologic” și de lipsă de profesionalism. Scrisoarea lui B.A. Ribakov puncta clar că „până în secolul al XIV-lea nu sunt date că ar fi existat vreo populație est-romanică semnificativă” și că una dintre particularitățile „formării poporului moldovenesc este contactul strâns și amestecul populației voloche cu populația veche rusească autohtonă”, ceea ce „îi diferențiază ... pe moldovenii de români și de alte popoare est-romane”. Drept consecință a acestor acțiuni concertate ale autorităților științifice din URSS și RSSM, Ion Hâncu este înlăturat din funcția de șef al Sectorului de Arheologie din cadrul Academiei de Științe a RSSM, iar monografia lui, care urma să apară în anul 1978, a fost retrasă din tipografie.

Cuvinte-cheie: RSSM, etnogeneză, Ion Hâncu, populație romanizată, orientare, prorus și antiromânească, concept „antislav”, interfluviul pruto-nistrean, ideologie.

Începând cu mijlocul anilor 1970, discursul etno-național din RSS Moldovenească se politizează semnificativ. În aprilie 1975 a avut loc a șasea ședință a Consiliului științific pentru studierea complexă a legăturilor slavo-volohe și formarea poporului moldovenesc. Una dintre concluziile principale ale participanților la ședință a fost că s-a demonstrat destul de temeinic că în spațiul pruto-nistean romanizarea nu a avut loc, iar cultura balcano-dunăreană se atribuie, în primul rând, populației slave [1, p. 11].

Destul de consecvente erau și acțiunile partidului comunist. În Memoriul secret al Comitetului Central (CC) al Partidului Comunist al Moldovei (PCM) din 27 iunie 1975 semnat de prim-secretarul I. Bodiul, adresat CC al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS), punctul de vedere al istoriografiei românești privitor la „proveniența etnografică a popoarelor dunărene și continuitatea dezvoltării națiunii române” este declarat teorie pseudoștiințifică, întrucât „se neagă faptul formării în epoca feudalismului a unui șir de popoare est-romane, inclusiv cel moldovenesc” [2, p. 593]. Autorul Memoriului era nemulțumit și de faptul că „unele organizații ideologice centrale ... se solidarizează într-o anumită măsură cu edițiile române”. În cazul de față este vorba despre ghidul editat în anul 1974 la Moscova, *Populația țărilor lumii*, în care I. Bodiul își exprima revolta că „la enumerarea popoarelor grupei romanice nu este numit poporul moldovenesc, de parcă el nu ar exista”, calificând acest fapt drept o „greșeală de neiertat”, care „convine de minune falsificatorilor români, care impun tuturor tocmai această idee” [2, p. 599].

În cercetarea problemelor etno-naționale din RSSM erau incluse activ și instituțiile academice unionale. În anul 1975, activitatea comună a Institutului de slavistică și studii balcanice al Academiei de Științe a URSS și a Institutului de Istorie al Academiei de Științe a RSSM s-a materializat prin publicarea volumului de studii *Карпато-Дунайские земли в средние века*. Studiul semnat de I.A. Rafalovici subliniază stabilirea slavilor în regiunea carpato-danubiană, inexistența populației locale romanizate și influența slabă a culturii bizantine asupra slavilor [3, p. 17].

Problema romanizării era abordată și de V.D. Koroliuk, în opinia căruia cultura Cerneahov este, în esența ei, o cultură provincială romană, dar în afara hotarelor imperiului. A avut loc, susținea el, romanizarea culturii materiale, dar nu și a limbii, în același rând și pe teritoriul dintre Nistru și Prut [4, p. 103]. V.D. Koroliuk mai considera că în codrii Orheiului în secolele XII–XIV slavii treptat s-au contopit cu moldovenii [4, p. 106] și accepta opinia lui I. Hâncu privitor la faptul că populația romanizată trăia pe teritoriul

respectiv deja în secolele X–XIV [4, p. 106]. Concluzii similare formula și E.A. Rikman, care scria că este inacceptabilă opinia potrivit căreia spre mijlocul secolului al III-lea populația Daciei a fost complet romanizată și vorbea în limba latină. La o parte a populației Daciei, afirma E. Rikman, a fost romanizată numai cultura, limba nefiind atinsă de acest proces. În același timp, romanizarea celeilalte părți a populației Daciei a fost însoțită de însușirea profundă a limbii latine, ceea ce îi determină pe toți specialiștii să recunoască menținerea la nord de Dunăre a populației romanizate și după căderea acolo a puterii Romei [5, p. 30].

Pe 12 ianuarie 1976, la ședința Biroului CC al PCM, cu mențiunea *Strict secret* era prezentată Hotărârea CC al PCUS *Cu privire la măsurile suplimentare în domeniul muncii ideologice în legătură cu intensificarea propagandei naționaliste române ce lezează interesele URSS*, în care se cerea de la Ministerul Învățământului Public al RSSM, de la Academia de Științe a RSSM și de la alte instituții de cercetare ca problemele ce țin de „formarea și dezvoltarea națiunii, statalității moldovenești, rolul popoarelor rus și ucrainean în destinul poporului moldovenesc” să fie abordate „pregnant și convingător”, să fie publicate „o serie de broșuri în limba română despre Moldova”, în care să fie respinse falsificările comise în străinătate, „în special în România”, iar instituțiile abilitate din URSS (AȘ, Ministerul Învățământului superior și Mediu de Specialitate al URSS) „să ridice nivelul de pregătire al românologilor în domeniul istoriei” [6, pp. 125-128]. Organele de partid locale au elaborat măsurile care, în opinia lor, trebuiau întreprinse la nivel republican pentru a traduce în viață Hotărârea CC al PCUS, printre alte probleme (deosebirile dintre „limba moldovenească” și limba română), se cerea de abordat și problema „K. Marx și F. Engels despre poporul moldovenesc” [6, p. 133], problemă imposibil de cercetat fiindcă „clasicii” nu au scris niciodată nimic despre „poporul moldovenesc”, ci doar despre poporul român, numit de ei și moldo-valah. De asemenea, s-a planificat publicarea monografiilor *Formarea națiunii burgheze moldovenești* (1977), *Etnogeneza poporului moldovenesc și slavii* (1981), *Moldovenii* (în 1976 în limba rusă, iar în 1979 în „limba moldovenească”), iar lucrarea lui Andrei Grecul *Înflorirea națiunii socialiste moldovenești* să fie revăzută și reeditată [6, pp. 139-140].

Într-o notă informativă semnată de V.S. Zelenciuc în anul 1975 referitoare la „literatura istorică românească de ultimă oră privind problemele de etnogeneza a popoarelor est-romane și legăturile moldo-ruse” [7, ff. 47-54], se afirma că „volohii sunt strămoșii apropiați ai tuturor popoarelor est-romane, inclusiv ai moldovenilor și românilor”. În istoriografia româ-

nească însă, menționa V.S. Zelenciuc, „se consideră că volohii și românii sunt, de fapt, aceeași entitate” [7, f. 48]. Unei critici extrem de severe erau supuși istoricii români C.C. Giurescu, Dinu C. Giurescu și V. Curticăpeanu pentru tezele vehiculate în volumul colectiv *Formarea națiunii române și a statului național unitar român* (București, 1974) [7, f. 48], istoricii Șt. Pascu și Șt. Ștefănescu pentru ideile promovate în *Geneza poporului român* [7, ff. 49-50].

Academia de Științe se conforma total deciziilor CC al PCM. Pe 2 februarie 1977, vicepreședintele AȘ a RSSM A. Lazarev se adresa secreteiului CC al PCM I.P. Calin cu un demers în care solicita ca regimul de utilizare a studiilor publicate peste hotare „să fie limitat” și „delimitat cercul lucrătorilor de partid și sovietici, colaboratorilor științifici și al propagandiștilor care urmează a fi informați” [6, pp. 205-206]. Cu alte cuvinte, informația din străinătate trebuia ascunsă cu grijă de cetățenii RSSM, doar „aleșii” urmau să aibă acces la ea.

Cum s-a relatat și mai sus, problema romanicilor de răsărit se afla și în atenția specialiștilor de la Institutul de slavistică și studii balcanice a AȘ din URSS. La una dintre ședințele Institutului din a doua jumătate a anului 1976 a fost ascultată informația lui E.P. Naumov despre pregătirea volumului de studii privind problemele de istorie etnică a romanicilor de răsărit [8, p. 217], iar în anul 1977, au fost examinate o serie de articole ale lui V.D. Koroliuk privitoare la etnogeneza slavilor și a romanicilor de răsărit în Balcani [8, p. 219]. Chișinăul era chemat să raporteze cum decurge procesul de cercetare în RSSM și în 1977 la una dintre ședințele Institutului de slavistică și studii balcanice N. Mohov prezenta o informație despre activitatea Consiliului științific pentru istoria relațiilor slavo-volohe și formarea poporului moldovenesc de la Academia de Științe a RSSM¹ [8, p. 219].

În aprilie 1977 a avut loc cea de a șaptea ședință a *Consiliului științific pentru studierea complexă a legăturilor slavo-volohe și formarea poporului moldovenesc*. Deosebit de agresivă a fost luarea de cuvânt a lui V. Zelenciuc de la sfârșitul sesiunii, care a menționat că este necesară o atitudine mai strictă față de materialul factologic și inadmisibilitatea tratării precon-

cepute a acestuia. Asemenea lucruri, a ținut dânsul să precizeze, au loc atunci când se cercetează cultura balcano-dunăreană. Unii cercetători, mai sublinia el, făcând clar aluzie la I. Hâncu, largesc arbitrar limitele cronologice ale acestei culturi de la secolul al XII-lea la secolul al XIV-lea. În opinia sa, abordarea neștiințifică a problemei se manifestă și în faptul că pe materialele a câtorva monumente din regiunea centrală se fac concluzii largi pentru întreg teritoriul Moldovei [1, p. 14]. După cum se va vedea din materialele prezentate mai jos, discursul agresiv al lui V. Zelenciuc cel mai probabil a fost planificat din timp.

Cuvântul de încheiere la sesiune a fost rostit de N. Mohov. El a menționat că studierea problemei etnogenezei moldovenilor ar fi demonstrat că pe teritoriul dintre Nistru și Prut populația s-a schimbat de câteva ori. Teoria continuității a fost declarată „vulgară”, iar legăturile strânse și multilaterale ale volohilor cu slavii de răsărit ar fi fost factorul determinant în procesul de formare a „poporului moldovenesc”, legături care ar fi avut loc numai după apariția volohilor în spațiul est-carpatic în secolele XII-XIV [1, p. 15].

Au fost trasate și obiectivele cercetătorilor pe viitor: investigarea etapelor incipiente ale formării „poporului moldovenesc” și rolul „sintezei slavo-romane” în acest proces, a condițiilor concrete care au dus la evidențierea moldovenilor din masa generală a populației volohe; necesitatea studierii arheologice mai aprofundate a culturii slavilor timpurii, a rușilor vechi, a culturii balcano-dunărene; studierea istoriei volohilor în perioada așezării lor în regiunile Carpato-Nistrene, contactele lor cu slavii și procesele etnice din perioada inițială a existenței statului feudal moldovenesc; se propunea evitarea punctului de vedere extrem asupra fenomenului migraționist, dar și a teoriei vulgare-autohtone; consolidarea aspectului metodologic și teoretic al studiului problemei; publicarea sistematică a lucrărilor consiliului [9, p. 130].

Era evident însă că fără falsificări problema etnogenezei „poporului moldovenesc” nu putea fi „soluționată”. În anul 1977, V.M. Gațak și E.A. Rikman publicau un studiu consacrat examinării situației etnice de la est de Carpați prin prisma legendei despre Dragoș, considerând că ea reflectă nu migrarea inițială a volohilor la est de Carpați, ci migrația în masă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea în statul Moldova [10, p. 214]. Pentru a prezenta integral legenda, autorii folosesc ediția de la București din anul 1955 a *Letopisețului* lui Grigore Ureche, fiindcă ediția de la Chișinău din anul 1971 apare incompletă [11, pp. 65-66], editorii acesteia omițând pasajul lui Simion Dacsăul referitor la faptul că „este făcută țara den doao limbi, de rumâni și de ruși”, că „și pân astăzi este țara giu-

¹ Problemele „poporului moldovenesc”, a limbii moldovenești”, „a clasicilor literaturii moldovenești” etc. au fost discutate și la cel mai înalt nivel de către L. Brejnev și N. Ceaușescu, dar nu s-a ajuns la consens, părțile au rămas fiecare pe pozițiile ei (E. Negru, Gh. Negru, „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965-1989). Studiu și documente, Vol. II (1976-1989), Chișinău: Tehnica-Info, 2016, pp. 217-223).

mătate de ruși și jumătate de rumâni”, că „de sârgu s-au lățit rumâni în gios și rușii în sus” [12, p. 65]. În nota de subsol, autorii s-au grăbit să facă o „precizare”: populația statului Moldova, scriu ei, este mai corect să fie numită *volohi*, așa cum este ea numită în sursele ungurești din secolul al XIV-lea [10, p. 205]. Dar această precizare li s-a părut autorilor o contribuție prea mică în elucidarea problemei privind situația etnică de la est de Carpați și ei recurg la un fals brutal. Făcând trimitere la *Cronica polonă* din anul 1566, autorii scriu despre „descălecatul” lui Dragoș împreună cu „moldovenii din Țara Ungariei”, de unde trag falsa concluzie că etnonimul „moldoveni” desemnează populația de la est de Carpați [10, p. 205]. În realitate, *Cronica polonă* atestă destul de limpede că este vorba de „Volocho veģierskiemy”, ceea ce, în ediția de la București din anul 1959, s-a tradus absolut corect prin „români ungureni” [13, pp. 168, 177].

De asemenea, Institutul de Etnografie și Arte în comun cu cercetătorii din cadrul Institutului de Istorie al AȘ a RSSM și al Institutului de etnografie al Academiei de Științe a URSS, au elaborat monografia *Moldovenii* [14, p. 459]. Calitatea „științifică” a acestei lucrări i-a uimit până și pe adepții curentului moldovenist de după anul 1991, care într-un studiu cu același titlu, *Moldovenii*, publicat la Moscova în anul 2010 scriau că monografia *Moldovenii*, apărută în anul 1977 este de neînțeles pentru cititorul rus și neinteresantă din cauza conținutului său extrem de ideologizat [15, p. 9].

Un loc aparte în cercetările etno-naționale din RSSM au avut lucrările arheologului Ion Hâncu (21.07.1931–24.05.2003). Originar din satul Mateuți, Rezina, a absolvit Institutul Pedagogic (1951–1955) și aspirantura (doctorantura) la Filiala Moldovenească a AȘ a URSS pe lângă Institutul de Arheologie a AȘ al URSS, iar din 1957 s-a angajat la Institutul de Istorie al Filialei Moldovenești a AȘ al URSS. Pe 28 decembrie 1960 a susținut teza de candidat (doctor) în științe istorice la Universitatea „M.V. Lomonosov” din Moscova [16, f. 2-9].

Din caracteristica semnată de N.A. Mohov, C.V. Stratievski și A.C. Esaulenco la data de 20 octombrie 1960, I.G. Hâncu este apreciat ca un arheolog calificat [16, f. 11]. Într-o altă caracteristică, semnată pe 3 august 1963 de m. c. E.M. Russev, directorul Institutului de Istorie al AȘ al RSSM, I. Hâncu este descris ca un specialist capabil și bine pregătit, subliniindu-se că interesele științifice ale lui Hâncu au o mare însemnătate pentru studierea genezei culturii materiale și istoriei etnice a „poporului moldovenesc” [16, f. 14]. Asemenea calificative se conțin și în caracteristicile din anii 1966–1969: specialist de înaltă calificare, prețuit înalt de specialiști din URSS, iar cercetările sale

au o mare importanță pentru studierea problemei genezei culturii materiale și istoriei etnice a „poporului moldovenesc” [16, ff. 19, 21, 25].

Referințele la activitatea lui I. Hâncu sunt mereu pozitive. Într-o *Adnotare* la două studii ale lui I. Hâncu, publicate în 1959 [17], se afirma că autorul a realizat o clasificare a ceramicii medievale din Moldova și a determinat elementele etnice slave, romanice de răsărit și moldovenești [16, f. 31]. Într-o altă caracteristică, nedatată, dar după anul 1964, semnată de E.M. Russev, directorul Institutului de Istorie, V.N. Ermuratschi, secretarul biroului de partid și I.A. Anțupov, președintele sindicatelor se menționează că în studiul publicat în 1964 [18] autorul formulează concluzii „cu caracter de etnogeneză” în urma cercetării pe parcursul mai multor ani a monumentului slavo-valah (славяно-валашский) de la Lucașeuca și a „tipurilor de ceramică slavă și romanică”. Iar că în studiul precedent, din 1963 [19], I. Hâncu ajunge la o concluzie nouă despre existența în Moldova în secolele XII–XIII a unei culturi amestecate voloho-slave, care „precizează etapele timpurii ale istoriei etnice a moldovenilor”. Concomitent, se menționează că I. Hâncu a pregătit un nou studiu în care se face caracteristica ceramicii slave și romanice [16, f. 17].

Așadar, conceptul științific al lui I. Hâncu era bine cunoscut comunității academice, organelor de partid și sindicale și nimeni nu a avut nicio observație, dimpotrivă, se sublinia că rezultatele științifice ale lui I. Hâncu erau înalt prețuite de specialiștii autohtoni și unionali. Pe 23 decembrie 1975, la ședința Consiliului științific al Institutului de Istorie, Ion Hâncu era ales unanim în funcția de șef al sectorului de Arheologie [16, f. 73] și confirmat în funcție de Prezidiul AȘ pe 15 aprilie 1976 [16, f. 75]. În această funcție, I. Hâncu „a promovat o nouă formulă de organizare a cercetării, a contribuit la formarea școlii naționale de arheologie medievală în Republica Moldova” [20, p. 11].

Conceptul științific și poziția lui I. Hâncu au provocat însă și reacții dușmănoase. Pe 22 august 1977, N. Mohov se adresa cu o scrisoare către B.A. Ribakov, directorul Institutului de Arheologie al AȘ a URSS. Astăzi este deja cunoscut și publicat răspunsul lui B. Ribakov din 13 octombrie 1977, în care conceptul lui I. Hâncu este apreciat drept „antislav”, iar autorul acestuia acuzat că „exagerează rolul și importanța elementului etnic romanic” pe teritoriul interfluviului pruto-nistean [6, p. 235]. I. Hâncu este direct învinuit de concepții antislave, „vicioase din punct de vedere ideologic”. Nu ezita B. Ribakov să-i impute lui I. Hâncu și „lipsă de profesionalism” [6, pp. 235-237]. Scrisoarea lui Ribakov puncta clar că „până în secolul al XIV-lea nu sunt date că ar fi existat vreo populație

est-romanică semnificativă” și că una dintre particularitățile „formării poporului moldovenesc este contactul strâns și amestecul populației volohe cu populația veche rusească autohtonă”. „Anume acest lucru, conchidea Ribakov, îi diferențiază, în primul rând, pe moldoveni de români și de alte popoare est-romance” [6, p. 237].

Drept consecință, în caracteristica din 27 decembrie 1977 semnată de directorul interimar al Institutului de Istorie al AȘ al RSSM V.I. Țaranov, secretarul biroului de partid A.S. Esaulenco și președintele sindicatelor A.V. Mohova se menționează că rezultatul investigațiilor de mai mulți ani ale lui I. Hâncu este studiul monografic *Formarea culturii populației Moldovei în secolele V–XIV*² în care autorul face anumite concluzii științifice, dar, țin ei să sublinieze, „în manuscrisul amintit mai sus sunt erori cu caracter teoretic și profesional” [16, f. 26].

În așa mod, adepții curentului antiromânesc de la AȘ a URSS și AȘ a RSSM au obținut ceea ce și-au dorit. Monografia lui I. Hâncu a fost retrasă de la Editura „Știința”, fiind publicată tocmai peste trei decenii, abia în anul 2016, sub îngrijirea arheologului, profesorului universitar Gheorghe Postică [20, pp. 75-241].

Pe 29 decembrie 1977 a urmat cererea lui I. Hâncu de a participa la concursul pentru suplinirea postului de colaborator științific superior în sectorul Monumente de istorie și cultură din Moldova, din cadrul Secției de Etnografie și studiul artelor [16, f. 77]. Prin hotărârea Consiliului științific al Secției de Etnografie și studiul artelor din 31 ianuarie 1978 I. Hâncu a fost confirmat în funcția de colaborator științific superior în sectorul Monumente de istorie și cultură a Moldovei [16, f. 78], fără a i se aduce vreo acuzație de naționalism. Așadar, scopul urmărit este clar – monografia să nu fie publicată, iar autorul ei să fie înlăturat din cercetarea științifică a problemei etnogenezei populației indigene din RSSM.

În procesul de studiere a genezei „moldovenilor” au fost incluși și antropologii. În studiul semnat de M.S. Velikanova se afirma că există toate temeiurile pentru a conchide că în regiunea pruto-nistreană lipsesc legăturile genetice dintre purtătorii culturii Cerneahov și slavii din secolele X–XII; cultura balcano-dunăreană ar fi o cultură a populațiilor slave și tiurco-bulgare; se nega prezența elementului voloh în această cultură, care chipurile nu se atesta în regiune în secolele X–XII; rolul culturii balcano-dunărene în etnogeneza moldovenilor ar fi fost neesențial, esențial în etnogeneza moldovenilor fiind elementul slav [21].

² În realitate denumirea exactă a monografiei era *Populația și cultura Moldovei în secolele X–XIV* (Население и культура Молдавии в X–XIV вв.).

Sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut au fost destul de „rodnici” pentru investigarea falsei probleme a formării „poporului moldovenesc”. În 1978 vedea lumina tiparului studiul lui N.A. Mohov în care se evidențiau șase etape în procesul de constituire și evoluție a „poporului moldovenesc”. Prima etapă era atribuită cronologic evenimentelor de până la începutul erei noastre, când la sud și la nord de Dunăre locuiau triburile tracice și ilirice, în aprecierea autorului, cei mai vechi strămoși ale popoarelor romanice de răsărit [22, p. 6]. Urma etapa cuceririlor romane și apariția populației romanizate, inclusiv în regiunile de la nord de Dunăre (secolele I–II e.n.), urmată de Marea migrație a popoarelor (sec. IV–VI), așezarea slavilor pe teritoriile de la nord și sud de Dunăre, contactele acestora cu populația romanizată și, drept consecință, formarea unei noi etnii – volohii, apreciați drept „cei mai apropiați strămoși ai tuturor popoarelor romanice de răsărit (sec. VII–IX)” [22, p. 6]. În următoarea etapă, care dura până în secolul al XIV-lea, conform lui N. Mohov, din volohi se formează câteva popoare romanice de răsărit, inclusiv „poporul moldovenesc”, format „câtre secolul al XIV-lea” ca rezultat al contactelor volohilor așezați la est de Carpați cu slavii de răsărit, care locuiau aici [22, pp. 6-7]. În final, autorul mai evidențiază două etape ce țin de formarea „națiunii burgheze moldovenești” (sf. sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XX-lea) și formarea „națiunii socialiste moldovenești” (1917 – anii 1950 ai sec. al XX-lea) [22, p. 7].

N. Mohov făcea și un scurt excurs în istoriografia problemei formării „poporului moldovenesc”, incluzându-i printre cercetătorii acestei probleme pe reprezentanții Școlii Ardelene R. Rossler și I. Yung și, de asemenea, întreaga istoriografie românească începând cu Bogdan Petriceicu-Hasdeu și încheind cu Ștefan Pascu [22, pp. 15-21]. Este necesar de precizat că nimeni dintre acești istorici niciodată nu s-a preocupat de problema formării „poporului moldovenesc”, ci de problema formării poporului român.

În concluzie, N. Mohov scria că desprinderea moldovenilor din masa principală de volohi într-o comunitate etnică deosebită a avut loc după așezarea volohilor pe teritoriile de la est de Carpați. Aici ei au întâlnit și asimilat rămășițele slavilor de răsărit. Elementele moștenite de la aceștia în cultură și în modul de viață, amplificate în procesul contactelor ulterioare cu slavii de răsărit, alcătuiesc una dintre particularitățile specifice ale „etnosului moldovenesc” [22, p. 92].

În același an, 1978, vedea lumina tiparului o altă lucrare în care se examina procesul constituirii „națiunii burgheze moldovenești” [23]. Desigur că scrierea unei asemenea lucrări importante nu putea fi realizată

fără „sprijinul” teoretic al Moscovei. În opinia autorităților de atunci, cea mai indicată persoană era Victor I. Kozlov (1924–2013), cu teza de doctorat consacrată mordvinilor în secolele XIX–XX și cu teza de doctor habilitat intitulată *Dinamica populației. Metodologia cercetării și factorii cheie*. Anume acestuia i s-a încredințat să scrie în lucrarea din 1978 Capitolul I, *General și particular în formarea națiunii burgheze moldovenești*. Evident, autorul nu cunoștea realitățile din Basarabia, de aceea 14 din cca 20 de pagini le-a consacrat abordării marxist-leniniste a problemei, iar în privința formării *națiunii burgheze moldovenești* autorul a subliniat că se va opri doar la „unele probleme, care au aspect teoretic” [23, p. 20]. Astfel, pornind de la faptul că masa principală a locuitorilor o constituiau țărani, națiunea burgheză moldovenească, scrie Kozlov, a început să se formeze ca o națiune țărănească, dar se forma și burghezia rurală și industrială moldovenească. Nu în ultimul rând autorul s-a referit la intelectualitatea moldovenească, care, cu toate că era puțin numeroasă și cu studii preponderent în limba rusă, a jucat un mare rol în formarea națiunii moldovenești și a contribuit la dezvoltarea culturii moldovenești, rămase în urmă în acel timp. Se dezvoltă literatura moldovenească, care împreună cu arta reflecta originalitatea etnică a moldovenilor [23, pp. 22–24].

Capitolul II al cărții examinate aici începea cu compartimentul *Formarea poporului moldovenesc*, scris de V. Zelenciuc după vechea schema a istoriografiei sovietice [23, pp. 28–29], autorul evocând marele rol al slavilor în procesul de etnogeneză [23, p. 40]. Pentru a-și „argumenta” conceptul, V. Zelenciuc, ca și alți istorici nominalizați mai sus, a recurs la falsificarea surselor istorice și afirma că etnonimul „moldoveni” pentru prima dată se întâlnește în documentele istorice din anul 1360 [23, p. 39], făcând referința de rigoare la volumul de documente publicat de Ioan Mihalyi de Apșa la 1900. Este vorba de actul regelui maghiar din 20 martie 1360 în care, în realitate, este amintită pentru prima dată „*terae nostrae Moldaوانae*” [24, p. 38], adică „țara noastră a Moldovei”, nu etnonimul „moldoveni”.

Referindu-se la formarea națiunii burgheze moldovenești, autorii mai comit câteva falsuri grave și afirmă că după includerea teritoriilor din stânga Nistrului în cadrul Imperiului Rus la sfârșitul secolului al XVIII-lea și a Basarabiei la 1812, acest teritoriu a primit de atunci denumirea generală de Moldova și a devenit arealul de formare a „națiunii moldovenești”, transformându-se în așa fel în teritoriul național al „poporului moldovenesc” [23, p. 56]. Sunt niște afirmații indubitabil contrafăcute, fiindcă cercetările specialiștilor atestă că administrația țaristă nu a folosit niciodată termenul Moldova pentru a desemna pretinsa

unitate administrativă, etnică, culturală etc., a locuitorilor de pe cele două maluri ale Nistrului. Teritoriile din stânga Nistrului intrau în componența guberniilor Podolia și Herson și orice atribuire a lor la o „Moldovă de pe malul stâng” al Nistrului este totalmente falsă.

Compartimentul dedicat formării claselor „națiunii burgheze moldovenești” atenționează asupra postulatului marxist, potrivit căruia procesul constituirii națiunilor burgheze este legat de apariția claselor principale: burghezia, proletariatul și a unei păturii sociale deosebite – intelectualitatea. Toate acestea ar fi fost caracteristice și „națiunii burgheze moldovenești” [23, p. 73], doar cu specificul că în sat s-au format două clase ale societății burgheze – „culăcimea și proletariatul agricol”, iar procesul de formare a „națiunii burgheze moldovenești” s-a încheiat „către începutul secolului al XX-lea”. Burghezia locală este apreciată drept „comercialo-agrar-industrială”, iar un rol important îl juca „burghezia rurală, întreprinzătorii dintre dvoreni-moșieri, negustori și, de asemenea, culaci” [23, p. 78]. Din această frază ar trebui să înțelegem că „burghezia rurală” era altceva decât „culacii”. Tot acest calambur este înțesat cu citate din Marx și Lenin, cu scopul de a „convinge” cititorul, fără a opera cu un material factologic obiectiv, că în Basarabia existau aceste două clase ale societății burgheze.

Într-un mod similar a fost „rezolvată” și problema intelectualității, ca parte componentă a „națiunii burgheze moldovenești”. Datele factologice lipsesc cu desăvârșire – cititorul este informat că intelectualitatea constă din oameni care se ocupă cu munca intelectuală și aceștia sunt „savantii, inginerii, învățătorii, scriitorii, oamenii de artă, medicii, agronomii, majoritatea funcționarilor etc.” [23, p. 78], fără a fi invocat însă vreun exemplu. Se creează impresia că în Basarabia erau o sumedenie de „intelectuali”, care desigur vorbeau „limba moldovenească”, în caz contrar ei nu puteau fi parte componentă a „națiunii burgheze moldovenești”. Dar starea de lucruri este „demonstrată” nu cu date concrete, ci cu două citate din Lenin care nu au nicio legătură cu Basarabia. Evident că și concluzia la acest compartiment nu putea să fie cât de cât logică. Se declară că „în Moldova” s-au format clasele societății capitaliste – burghezia și proletariatul, care împreună cu țărănimea (straniu, parcă era vorba de proletariatul rural? – N.M.) au jucat rolul decisiv în transformarea „părții de est a poporului moldovenesc” în „națiune burgheză moldovenească” independentă, proces etno-social care, conform autorului, s-a încheiat către începutul secolului al XX-lea [23, p. 79].

Compartimentul dedicat culturii și artei „poporului moldovenesc” subliniază importanța limbii pentru o națiune și explică noțiunea de „limba moldovenească

națională”, care include limba literară în forma ei scrisă și verbală, limba vorbită, interdialectele, dialectele teritoriale și graiurile [23, p. 81]. În continuare se afirmă că în plină activitate pentru crearea „limbii literare moldovenești”, o mare parte din Țara Moldovei, Basarabia, a trecut la Rusia, ceea ce nu a putut să nu se răsfrângă asupra acestui proces, deoarece a separat moldovenii de pe ambele maluri ale Prutului [23, p. 86]. Dar procesul de formare și stabilire a normelor gramaticale, început în secolul al XVIII-lea, s-a intensificat de la mijlocul secolului al XIX-lea [23, p. 87]. Fraza este gratuită, or în Basarabia din acele timpuri asemenea procese nicidecum nu puteau avea loc – „limba moldovenească” fusese izgonită din școală, din administrație etc.

Lucrurile devin clare atunci când autorii îi enumeră pe „proeminenții scriitori moldoveni” A. Russo, C. Negruzzi, V. Alecsandri, M. Eminescu, G. Asachi, M. Kogălniceanu, I. Creangă, care „au adus o mare contribuție la stabilirea normelor literare ale limbii moldovenești” [23, p. 91]. Cu alte cuvinte, pentru a demonstra aberațiile referitoare la „limba moldovenească”, savanții din RSSM „au trecut Prutul”, iar scriitorii și oamenii de litere români au fost declarați „moldoveni” și fondatori ai „limbii literare moldovenești”. Prin aceasta, ineptiile „savante” au atins apogeul. S-a declarat că hotarul pus pe Prut la 1812 nu „ridica un perete în ce privește limba, literatura, cultura în general”, în Basarabia se răspândea literatura de peste Prut, noutățile lingvistice din Moldova de peste Prut se transmiteau și se consolidau în limba moldovenilor basarabeni [23, p. 97], proces care a avut loc doar până pe la 1830, când hotarul pe Prut a fost închis, iar mai târziu, treptat, „limba moldovenească” a fost înlăturată din școli și „forma ei literară pierde terenul” [23, p. 98]. Interesant, cum se transmitea și se consolida în limba moldovenilor basarabeni această literatură, dacă la sfârșitul secolului al XIX-lea cca 90 % dintre ei, inclusiv 98,3% dintre femei nu știau carte? [23, p. 159].

Ulterior însă, autorii s-au încurcat de-a binelea în explicațiile lor. Pe de o parte, se afirmă că după Unirea Principatelor la 1859 se adâncește diferența dintre limba moldovenilor din Basarabia și limba moldovenilor de dincolo de Prut, pe de altă parte, conchid ei, în secolul al XIX-lea, în perioada formării „națiunii burgheze moldovenești” decurgea procesul intens de formare a limbii literare [23, p. 99].

Încheierea lucrării analizate a fost semnată de N.A. Mohov și are un pronunțat caracter politic. Menționând că la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea „poporul moldovenesc” s-a format în „națiune moldovenească”, autorul ține să sublinieze că în acest proces „un rol deosebit l-au avut relațiile prietenești cu Rusia” [23, p. 193]. Afirmatia lui Mohov avea

o țință politică clară, fiindcă el menționa că moldovenii Basarabiei au locuit în componența Imperiului Rus doar un secol, însă anume în această perioadă de timp în istoria etnică a popoarelor „moldovenești” și român au avut loc schimbări profunde care au făcut imposibil procesul de fuziune a acestora. România regală și naționaliștii români, după cucerirea Basarabiei la 1918, s-au ciocnit cu o autoidentitate deosebită a moldovenilor, iar după eliberarea Basarabiei și reunirea cu patria sovietică, „națiunea burgheză moldovenească” s-a transformat în națiune socialistă [23, p. 196].

Studiul lui V.S. Zelenciuc, publicat în anul 1979, era de asemenea un fel de bilanț al cercetărilor în domeniul etnonațional din RSSM. Din compartimentul *Moldovenii* aflăm că „în secolele XIII–XIV o parte a poporului moldovenesc așezându-se la răsărit de raionul formării sale, a nimerit în noi condiții geografice, iar ulterior și social-economice” [25, p. 40]. Autorul cade în ridicol, iar întrebarea la afirmațiile sale nu poate fi decât retorică: în ce „raion” s-a format „poporul moldovenesc” și unde a trecut el după formare?! Ceva mai jos, autorul afirmă că moldovenii s-au stabilit în regiunea dintre Nistru-Prut în secolele XIII–XIV, unde s-au format trei regiuni istorico-etnografice: de nord, centru și sud. Cea de a patra regiune, potrivit autorului, s-a format între Nistru și Bug în secolele XVI–XIX [25, p. 40]. Bucovina este considerată de V. Zelenciuc o zonă istorico-etnografică distinctă a așezării compacte a moldovenilor, fiind caracterizată și ca „zonă istorică de formare a poporului moldovenesc”, popor care a început să se formeze din secolul al XII-lea. Zona însă, susținea el, a fost inclusă în componența statului Moldova abia în anii 1382–1387 [25, p. 46]. Această afirmație a lui V. Zelenciuc este foarte stranie, or în cercurile savante de la Chișinău era împărtășită opinia că Bucovina de la bun început a fost parte componentă a Țării Moldovei [26]. Toate aceste zone, în opinia lui V. Zelenciuc, au constituit teritoriul etnic unde s-a format, în limitele teritoriale ale Rusiei, „națiunea burgheză moldovenească” [25, p. 46].

Organele de partid locale erau și ele direct implicate și informau permanent organele de partid centrale ale URSS despre situația din republică și măsurile care urmau a fi luate pentru contracararea propagandei românești în RSSM. Pe 7 aprilie 1978, CC al PCM ticluia o *Notă informativă*, cu indicația *Strict secret*, trimisă la CC al PCUS pe 20 iulie același an în care, printre alte măsuri, se propunea sporirea numărului cercetărilor științifice în RSSM „consacrate genezei și dezvoltării popoarelor moldovean și român”, rolului slavilor în destinele popoarelor est-romanice etc. De asemenea, se considera benefic de a organiza la Chișinău în anii 1978–1979 conferințe științifice pe teme ca *Izvoarele și*

jaloanele principale ale formării și dezvoltării poporului moldovenesc, Rolul și influența culturii slave în formarea popoarelor est-romanice ș.a. [6, p. 253].

Către sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut, printre direcțiile prioritare de cercetare ale Secției de Etnografie și studiul artelor din cadrul AȘ a RSSM, legate în temei de istoria contemporană, era și problema formării „națiunii moldovenești” [27], care includea aspectele referitoare la etnogeneza „poporului moldovenesc” și slavii, legăturile multisekulare cu rușii și ucrainenii, formarea „națiunii burgheze moldovenești” [28]. Conform aprecierilor lui V. Zelenciuc, s-a considerat că pe problema fundamentală elaborată în cadrul Secției de Etnografie și studiul artelor – etnogeneza poporului moldovenesc – au fost elucidate și clarificate „definitiv” următoarele aspecte esențiale: în urma discuțiilor purtate, inclusiv cu savanții din Moscova, sub conducerea acad. AȘ a URSS, Iu. V. Bromlei, s-ar fi demonstrat că nu se poate vorbi de existența unei comunități etnice a populației romanizate [29, f. 2]; după o consfătuire de la Moscova s-ar fi ajuns la o opinie unică potrivit căreia romanizarea ar fi avut loc doar la vest de Carpați, în timp ce la est de Carpați, până la râul Prut, acest proces s-ar fi resimțit doar într-o foarte mică măsură, iar mai la est, ea a fost chiar neînsemnată [29, f. 2]; problema volohilor nu a fost definitiv soluționată, dar a fost formulată o ipoteză de lucru, care urma să stea la baza studiului despre etnogeneza „poporului moldovenesc” [29, ff. 2-3].

În mod evident, toate acele „clarificări” metodologice urmăreau obiectivul esențial al „demonstrării” existenței unui „popor moldovenesc”, distinct de poporul român, având o serie de caracteristici particulare, inclusiv o limbă, tradiții, obiceiuri etc., care justificau această concluzie antiștiințifică.

În concluzie la materialele examinate mai sus, putem afirma cu certitudine că în a doua jumătate a anilor '70 ai secolului trecut, politizarea cercetărilor istorice în domeniul etno-național a atins punctul culminant. Savanții autohtoni și cei din centrele academice ale URSS îndeplineau întru totul directivele partidului comunist în ceea ce privește cercetarea problemei etno-naționale din RSSM. Pentru demonstrarea tezelor aberante despre existența „poporului moldovenesc” s-a recurs și la falsificarea surselor istorice. Opiniile exprimate de arheologul Ion Hâncu, opinii care pe parcursul a circa două decenii au fost acceptate și apreciate, au încetat să nu mai convină diriguitorilor științei academice și organelor de partid din URSS și RSSM. Drept consecință, el a fost acuzat de neprofesionalism, antislavism, naționalism etc. și a fost înlăturat din procesul de cercetare științifică a problemelor etnonaționale.

BIBLIOGRAFIE

1. Mohov N.A., Zelenchuk V.S., Sovetov P.V. Itogi i perspektivy raboty Nauchnogo soveta po probleme «Slaviano-voloshskie svyazi i proiskhozhdenie moldavskoy narodnosti». In: Slaviano-voloshskie svyazi. Kishinev: Shtiintsa, 1978, 3-18.
2. Negru Elena, Negru Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei: Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965–1989). Vol. 1 (1965–1975): st. și doc. Chișinău: CEP USM, 2013. 616 p.
3. Rafalovich I.A. K voprosu o stepeni vliianiia Vizantii na material'niyu kul'turu naseleniia Karpato-Dnestrovskikh zemel' v VI-IX vv. In: Karpato-Dunajskie zemli v srednie veka. Kishinev: Shtiintsa, 1975, 7-19.
4. Korolyuk V.D. O nekotorykh spornykh voprosakh razvitiya chernyakhovskoy, slavyanskoy, drevnerusskoy i balkano-dunayskoy arkhologicheskikh kul'tur Dnestrovsko-Prutskogo mezhdurech'ya. In: Sovetskoe slavyanovedenie, 1975, nr. 4, 102-106.
5. Rikman E.A. O romanizatsii naseleniya Karpato-Dunayskikh oblastey v pervoy polovine I tysyacheletiya n.e. Karpatskiy sbornik, Moskva: Nauka, 1976, t. 2, 27-30.
6. Negru Elena, Negru Gh. „Cursul deosebit” al României și supărarea Moscovei. Disputa sovieto-română și campaniile propagandistice antiromânești din RSSM (1965–1989). Vol. 2. (1976–1989): St. și doc. Chișinău: Tehnica-Info, 2016. 926 p.
7. Zelenciuc V.S. Literatura istorică românească de ultimă oră privind problemele de etnogeneza a popoarelor est-romanice și legăturile moldo-ruse (ACAȘM, F. 24, inv. 1, dos. 37, f. 47-54).
8. Naumov E.P. O rabote sektora drevney istorii i srednikh vekov Instituta slavyanovedeniya i balkanistiki AN SSSR. În: Etnicheskaya istoriya Vostochnykh romantsev. Drevnost' i srednie veka, Moskva: Nauka, 1979, 217-224.
9. Zelenchuk V. S., Zlatkovskaya T. D. O rabote nauchnogo soveta po probleme «slavyano-voloshskie svyazi i formirovanie moldavskoy narodnosti». In: Sovetskaya etnografiya, 1978, nr. 2, 123-130.
10. Gatsak V.M., Rikman E.A. Legenda o Dragoshe i otrazhenie v ney srednevekovoy etnicheskoy situatsii v Vostochnom Prikarpat'e. In: Etnicheskaya istoriya i fol'klor, Moskva: Nauka, 1977, 203-216.
11. Ureche G. Letopisețul Țării Moldovei. St. introducțiv de E. Russev. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1971. 264 p.
12. Ureche G. Letopisețul Țării Moldovei. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955. 241 p.
13. Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI. Publicate de Ion Bogdan. Ed. rev. și completată de P.P. Panaitescu. București: Editura Academiei Române, 1959. 332 p.
14. Moldavane: Ocherki istorii, etnografii, iskusstvovedeniya (Otv. red. Ya.S. Grosul), Kishinev: Shtiintsa, 1977.
15. Guboglo M. N., Dergachev V. A. Vvedenie. In: Moldavane/otv. red. Guboglo M.N., Dergachev V.A., Moskva: Nauka, 2010, 8-12.
16. Arhiva AȘ a RM, F. 24, inv. 3, d. 51

17. Khynku I.G. K voprosu o srednevekovoy keramike Moldavii: (po dannym raskopok 1957 g. na poselenii Lukashevka v, Orgeevskogo r-na MSSR). In: Materialy z arkheologii Piveichnogo Prichernomor'ya, Odessa, 1959, Vyp. 2, 80-96; Khynku I.G. Sel'skaya keramika Moldavii XV-XVII vv. In: Izvestiya Moldavskogo filiala AN SSSR, 1959, nr. 6, 53-74.

18. Khynku I.G. Selishche Lukashevka v XI-XV vv. [itogi raskopok 1957-1959 gg.]. In: Materialy i issledovaniya po arkheologii i etnografii Moldavskoy SSR, Kishinev: Kartya Moldovenyaske, 1964, 132-165.

19. Khynku I.G. K voprosu o voloshsko-slavyanskoj material'noj kul'ture v Moldavii. In: Trudy III konf. molydykh uchen. Moldavii, Vyp. 3 (Ser. obshch. nauk), Kishinev: Kartya Moldovenyaske, 1963, 87-89.

20. Hincu Ion. Scara vieții, Ed. îngrijită de Gh. Postică. Chișinău: Cartdidact, 2016. 300 p.

21. Velikanova M.S. Dannye paleoantropologii o pemešchenii naseleniya v Dnestrovsko-Prutskom mezhdurech'e v I-II tysyacheletiyakh. In: Slavyano-voloshskie svyazi (sbornik statej), Kishinev: Shtiintsa, 1978, 32-43.

22. Mohov N.A. Ocherki istorii formirovaniya moldavskogo naroda, Kishinev: Shtiintsa, 1978. 131 p.

23. Formirovanie moldavskoy burzhuaznoy natsii, Kishinev: Shtiintsa, 1978. 220 p.

24. Mihalyi de Apșa Ioan. Diplome maramureșene din secolele XIV și XV. Ed. a 2-a. Cluj-Napoca: Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, 2000, p. 697.

25. Zelenchuk V.S. Naselenie Bessarabii i Podnestrov'ya v XIX v. (Etnicheskie i sotsial'no-demograficheskie protsessy). Kishinev: Shtiintsa, 1979. 287 p.

26. Polevoy L.L. Ocherki istoricheskoy geografii Moldavii XIII-XV vv., Kishinev: Shtiintsa, 1979. 201 p.

27. ACAȘM, F. 24, inv. 1, dos. 42, f. 1-18.

28. ACAȘM, F. 24, inv. 1, dos. 50, f. 1-9.

29. ACAȘM, F. 24, inv. 1, dos. 77.

Victoria Cozmolici. *Lângă apă*, 2023, ulei, pânză, 120 × 90 cm.